

alsof hij van mening veranderd was. Sommigen interpreteerden deze houding van Heidegger als een oproep om te blijven nadenken; een excuus van Heidegger zou in deze redenering meteen geaccepteerd zijn, waarna de discussie gestopt was.

Veel anderen keerden zich van hem af, of minimaliseerden het contact: Immanuel Levinas, die een concentratiekamp had overleefd, Karl Jaspers, die zo'n kamp maar net ontliiep. Zijn vroegere geliefde Hannah Arendt, die in de jaren '60 wereldberoemd werd door haar verslag van het proces tegen oorlogsmisdadiger Adolf Eichmann, zocht Heidegger nog diverse malen op na de oorlog, maar had grote moeite met zijn weigering om op zijn minst excuses aan te bieden voor zijn gedrag tijdens de oorlog. Ze karakteriseerde Eichmann als een bureaucraat zonder ethisch bewustzijn, iemand die zo in de greep was van het heideggeriaanse 'Man', dat elk moreel besef uit zicht was verdwenen. Ze zag parallellen met de figuur van Heidegger, een 'man zonder karakter', iemand die moraal beschouwde als 'een vernislaag voor de commerciële rekenarij van de Angelsaksische wereld'.

Arendt betoogde dat het kwaad niet een specifieke eigenschap was, eigen aan bepaalde groepen, maar dat in principe vrijwel elke mens onder bepaalde omstandigheden in staat is tot het plegen van oorlogsmisdaden. Ze kreeg stevige kritiek op haar standpunt, met name vanuit joodse hoek, maar diverse experimenten en onderzoeken rond de vraag hoe ver mensen kunnen gaan in het opvolgen van orders of het uitoefenen van macht bevestigden haar stelling.

Heidegger trok zich op traditioneel-romantisch-Duitse wijze terug in het Woud, de plaats waar de Duitse Ziel woont, en Sartre, en hem hem vele anderen, stortten zich op de moderne wereld, de nieuwe technologie, politieke uitdagingen. Een mooie illustratie is dat Sartre en de zijnen veelvuldig publiceerden in het tijdschrift 'Les temps modernes', waarvan de titel ontleend was aan de film 'Modern times' van Chaplin.

Toen Sartre en Heidegger elkaar in 1953 voor het eerst ontmoetten, op de universiteit van Freiburg, was dat voor Sartre een soort publieke diplomatieke handreiking. Maar Heidegger was, gesteund door een paar duizend van zijn studenten, niet van plan om water bij welke wijn dan ook te doen. De twee kregen ze al snel ruzie, en Sartre ging boos naar huis. Het zou nog tien jaar duren voor er een Franse vertaling van 'Seind und Zeit' beschikbaar kwam. En hun ruzie was een gemiste kans om het verschil tussen fenomenologie en existentialisme scherp te stellen. In jip-en-janneketaal zou je kunnen zeggen dat de fenomenologie de werkelijkheid filosofisch probeert te duiden door te verwijzen naar alledaagse fenomenen (Heidegger 'maakte het dagelijkse leven van de gewone burger ook voor filosofen begrijpelijk') en door deze zo nauwkeurig mogelijk te beschrijven, en het existentialisme richt zich op hoe specifieke mensen door keuzes te maken op bepaalde momenten hun bestaan (existence) op wezenlijke wijze vorm geven (essence). Veel existentialisten gebruikten daarvoor spannende verhalen in romanvorm. Beide stromingen sluiten elkaar op geen enkele manier uit, en de verschillen komen m.i. vooral voort uit verschillen in taal, cultuur, en politieke, sociale en psychologische factoren in het turbulente krachtenveld na WOII.

Nietzsche had het 50 jaar voor Heidegger nog over 'voorbij goed en kwaad'. Bij Heidegger zijn ethiek, goed en kwaad, vrijwel volledig uit zicht verdwenen; zijn wereldbeeld is mechanistisch, en het enige wat mensen, als een van de zijnden, aan de wereld toevoegen is een soort spiegel functie. Heidegger was een sombere, humorloze, in zichzelf gekeerde man, die het liefst de eenzaamheid opzocht. Existentialisten als Sartre en De Beauvoir stonden

midden in het leven: ze werkten in kroegen, hielden van discussie, muziek, dansen, nachten doorhalen, van mening verschillen en van mening veranderen, en ze bemoeiden zich met alles. Misschien zijn fenomenologie en existentialisme totaal verschillende benaderingen van hetzelfde.

Gaat het om catastrofe of om transformatie? Hoop of berusting? Is geweld een legitiem middel om je doel te bereiken? Mag het welzijn van één individu opgeofferd worden t.b.v. dat van een hele groep? Kun je bevriend zijn met iemand die een andere politieke overtuiging heeft? Dat waren de gespreksonderwerpen in die tijd, en filosofen hadden in feite maar twee opties: je er volledig, met lichaam en ziel, in storten, of je er aan onttrekken.

Heidegger richt zich op een kerngebied, en vermijdt de grijze gebieden er omheen. Vragen naar de ontwikkeling van het Dasein plaatst hij buiten de filosofie. Waar in de ontwikkeling van een mens begint het? Bij een foetus? Bij een pasgeborene? In de kleuterfase? En hoe zit het met Dasein bij een dementerende? Hebben ook dieren een Dasein? En kan het worden nageemaakt of opgewekt, bijvoorbeeld virtueel?

Volgens Heidegger zijn dit allemaal niet ter zake doende vragen, maar zo'n standpunt is op zijn minst discutabel. Helaas was discussiëren niet zijn sterkste kant.

In de laatste jaren van zijn leven was Heidegger nog moeilijker te volgen dan voorheen (en dat wil wat zeggen!). Volgens sommigen waren zijn gedachten zo diep dat een eenvoudige sterveling er maar een fractie van kon begrijpen, volgens anderen was hij aan het dementeren. Hij had geen televisie, las geen kranten, en trok zich terug in zijn eigen wereld. Heidegger stierf in 1976 op 86-jarige leeftijd, tot het laatst rancuneus, onbegrepen, overtuigd van zijn eigen gelijk.

In 'Sein und Zeit' stelt hij dat 'Dasein' altijd begrensd is, een 'Sein zum Tode'. Zijn is altijd een zijn in tijd en geschiedenis. Alles is tijdelijk en eindig. En met de dood van een mens verdwijnt een open plek in het woud. Heidegger accepteerde de dood als een noodzakelijk gegeven, i.t.t. existentialisten als Sartre en De Beauvoir. Voor hen was de dood een vreemde, onmenselijke belager, die de mens berooft van zijn bestaan.

In "Le visible et l'invisible" (1964) schrijft fenomenoloog en existentialist, filosoof en psycholoog Maurice Merleau-Ponty, vriend van Jean-Paul Sartre en Simone de Beauvoir : "Het is alsof ons zicht is gevormd in het hart van het zichtbare, alsof er tussen dat en onszelf een intimiteit is zo sterk als tussen zee en strand." Leven gaat volgens hem over 'het bewustzijn dat verbaasd is over zichzelf'.

We sluiten af, niet met muziek, maar met een gedicht, een volgens mij uitermate fenomenologisch gedicht van psychiater Rudi v.d.Hoofdakker / Rutger Kopland (1934-2012):

boomgaard

Woorden weten van zichzelf niet waarvoor ze
gemaakt zijn – en zo is het met alles in de wereld
niets weet waarvoor het er is
en ook wij weten het niet

ik kijk door het raam de boomgaard in en zie hoe
woorden voor vogels bomen gras, voor wat er is daar
daar niets betekenen en ook de boomgaard zelf
heeft geen betekenis

in mijn hoofd zoekt iemand naar woorden voor
iets dat nog geen gevoel is en nog geen gedachte

en langzaam begin ik te voelen en te denken
dat ook de boomgaard daarnaar zoekt – dat wij
hetzelfde zoeken, de boomgaard en ik

Kern van de filosofische boodschap van Heidegger is volgens mij: Filosoferen gaat niet over
het leven; filosoferen en leven zijn één.

